

SKICA PROBOJA OBRUČA u Petrovoj Gori 14.V 1942.

LEGENDA

 SITUACIJA 8. 5. 1942 god.
 SITUACIJA 9. 5. 1942 god.
 SITUACIJA 10. 5. 1942 god.
 SITUACIJA 11. 5. 1942 god.

 SITUACIJA 12. 5. 1942 god.
 SITUACIJA 13. 5. 1942 god.
 Mjesto uništenja naših snaga
prema neprijateljskom planu
probod naših snaga iz
okruženja 14. 5. 1942 god.

SMANJIVANJE OKRUŽENE PROSTORIJE

15 X 20 Km
 10 X 15 " "
 8 X 15 " "
 6 X 15 " "
 6 X 9 " "
 4 X 6 " "

FOUCAULT, MICHEL

Rascjepi u mreži moći

*Neprijateljska ofanziva na Petrovu
goru, svibanj, godine 1942.*

CHITTY, CHRISTOPHER

**Prema socijalističkom umijeću
upravljanja: Rascjepi u mreži moći
Michela Foucaulta**

Koliko su događaji iz svibnja 1968. morali iznenaditi Michela Foucaulta pokazuje primjedba koju je uputio svojem životnom partneru Danielu Defertu u siječnju te godine, nakon što je imenovan na mjesto sveučilišnog profesora na Sveučilištu Nanterre u Parizu: “Neobično je kako ti studenti o odnosima sa svojim profesorima pričaju u terminima klasne borbe.”⁰¹ Različita tumačenja ove primjedbe otkrit će mnogo o različitim predodžbama pokojnog filozofa. Među figurama nove ljevice imao je reputaciju antimarksista zbog uvredljivih javnih komentara o Jean-Paulu Sartreu i očigledne hereze *Riječi i stvari* (1966)⁰². Mlađe naraštaje ljevičarskih intelektualaca, aktivista i agitatora, koji su tek kasnije vidjeli portrete radikalnog filozofa, autora *Nadzora i kazne* (1972), s megafonom u ruci, rame uz rame sa Sartreom i drugim ultraljevičarima na prosvjedima na ulicama Pariza – vjerojatno će ovo priznanje zbuniti. Zar je moguće da su ga iznenadile političke iskre koje su zapalile *le mouvement du 22 mars* (pokret 22. ožujka)? Konačno, on je u Pariz stigao *post festum* i sudjelovao tek u zadnjim skupovima na Sorbonni krajem lipnja.

Više sam sklon shvatiti ovu primjedbu kao upućeno promišljanje osobnosti povlaštenih studenata Nanterrea, koji se predstavljaju kao revolucionarni proleterski subjekt zaglavljen u borbi s profesorima, kao da ovi potonji posjeduju sredstva za proizvodnju. Kao da je htio to proturječje dovesti do krajnjih konzekvenci, od 1969. Foucault počinje koristiti jezik klasne borbe u političkim diskusijama i javno proglašava “retour à Marx” (povratak Marxu) duhom svojeg vremena⁰³. Foucaultov politički *makeover* dogodio se s grupom trockističkih studenata na Sveučilištu u Tunisu, gdje je 1968. predavao filozofiju. Mladi Tunizani nadahnuli su ga da izbrusi svoje poznavanje klasika historijskog materijalizma, počevši od Marxa do Rose Luxemburg, uključujući popularne figure nove ljevice, Che Guevaru i Crne pantere.⁰⁴ Razmišljajući naknadno o toj godini štrajkova, suspendiranih kolegija, okupacija, uhićenja, utamničenja i mučenja u Tunisu, Foucault se divio moralnoj energiji i egzistencijalnom bremenu marksističke identifikacije svojih studenata više negoli njezinoj strogosti ili preciznosti. Promijenivši svoje ranije stajalište o povijesnoj zastarjelosti Marxa, bio je uvjeren da je “mit nužan. Politička ideologija ili politička percepcija svijeta, ljudskih odnosa i situacija apsolutno je nužna kako bi se otpočela borba.”⁰⁵

Ove primjedbe neposredno prizivaju Sorela prije nego Marxa. No je li odveć preuzetno tvrditi da je Foucault htio zadržati politički imaginarij tog vremena zavrtjevši novi mit, alternativnu “političku percepciju svijeta” svojim konceptualnim razvijanjem pojma “moći”?⁰⁶ Konačno, Foucaultov najvažniji uvid u ovom pogledu – moć je produktivna prije nego represivna, sama individualnost je proizvod historijske organizacije moći – nisu neka otrcana upozorenja o lukavstvu historije. Njima ne govori da “moć uvijek pobjeđuje”. Zapravo, to je istraživački program: pokušati historijski potvrditi hipotezu prema kojoj je moć svugdje gdje je stisnula koga u svoje zupčanike ili zaprijetila pištoljima i nadzornicima učinila to upravo jer su taj pojedinac ili skupina predstavljali bitnu prijetnju vršenju te moći. Potlačeni, tvrdi Foucault, također sačinjavaju golemu “mrežu moći”. Oni nisu pasivne žrtve povijesnog procesa; zapravo, moć je historijski kontingentna. Otpor potlačenih oblikovao je aktualnu organizaciju moći. Revolucija je, prema ovom stajalištu, zaista rijetka ptica.⁰⁷

Takva politička promišljanja možda jesu cinična, no nisu sasvim strana marksističkoj političkoj tradiciji mišljenja. Primjerice, neke od navedenih formulacija iznimno nalikuju lekcijama koje Benjamin pronalazi u povijesti potlačenih, uključujući i njegovu ideju “slabe mesijanske moći” revolucionarne mogućnosti.⁰⁸ Tijekom cijele svoje karijere Foucault je pažljivo osluškivao glasove potlačenih. Njegovo pisano djelo i bibliografski izvori skandalozni su upravo utoliko što puno manje prostora daje velikim misliocima – Benthamu, Marxu, Freudu, Descartesu, Smithu, Machiavelliju, Rousseauu – nego davno zaboravljenim glasovima iskopanima za duha vremena provedena u knjižnici. To su također bile Marxove i Benjaminove omiljene metode. Foucault to nježno naziva “toplom zidanjem beskorisne erudicije”. Iako sasvim unesen u vrhunce zapadne misli, radije je pisao knjigu o hermafroditu poput Herculea Barbina iz kasnog 19. stoljeća negoli eksplicitnije izlaganje ili komentar na misao koja joj je bila temeljem. Otkrivanje onih koji su intelektualno utjecali na njega iziskuje pažljivo čitanje.

S obzirom na to da se osebujna Foucaultova zvijezda pojavila na početku doba masovnih medija, tijekom razdoblja koje u Francuskoj nazivaju *Trente glorieuses* (*Trideset slavnih* (godina), 1945 – 1973), sasvim je izvjesno da je izradio ambivalentne koncepte i zvučne parole

- 01 Michel Foucault, “Chronology”, *Dits et écrits I, 1954-1975*, eds. Daniel Defert, François Ewald (Paris: Jacques Lagrange, 2001), 42.
- 02 “*La critique de la raison dialectique* veličanstven je i dirljiv pokušaj čovjeka iz 19. stoljeća da pojmi 20. stoljeće. U ovom smislu, Sartre je posljednji hegelijanac i također, rekao bih, posljednji marksist.” “*L’homme est-il mort?*”, *Arts et Loisirs*, 38, lipanj 1966, 15-21. Sartre je odvratio da je Foucaultova filozofija duboko antihistorična, da zamrzava misao u različite slojeve, uspostavljajući “naše ‘tlo’” ili “nepokretne momente” bez objašnjavanja prelaska s jednog trenutka na drugi. Kao takav, Foucault je za Sartrea predstavljao “posljednju prepreku koju buržoazija može podignuti protiv Marxa”; iz: Didier Éribon, *Michel Foucault*. Pogledaj i Perry Anderson, *In the tracks of Historical Materialism*, za prikaz nove ljevice.
- 03 Michael Scott Christofferson, *French Intellectuals Against the Left: The Antitotalitarian Moment of the 1970s* (New York: Berghahn Books, 2004), 68; Foucault, “*Qu’est-ce que c’est un auteur*” u DE I, 817-849; Foucault, “*Jean Hyppolite: 1907-1968*” u DE I, 807.
- 04 Foucault, “*Chronology*.”
- 05 Citirano u Éribon, Foucault, 195; ovaj intervju iz 1978. također sljedilac i Foucaultovu kratku reportažu o Irskoj revoluciji.
- 06 Promotrite primjedbu iz intervjua s R. Yoshimotom od 25. travnja 1978. po pitanju politizacije psihijatrije, zatvora, studenata: “Moramo to nazvati ‘novim političkim imaginarijem’. Mene upravo i zanima pobudivanje ovakve nove političke imaginacije. Za našu generaciju – a vjerojatno je tako i sa svakom koja nam je prethodila, kao i sa svakom koja će uslijediti – nedvojbeno je karakterističan upravo ovaj nedostatak političke imaginacije.” Michel Foucault, “*Méthodologie pour la connaissance du monde: comment se débarrasser du marx-*

upravo s mišlju na ovu vrlo proširenu moć medija. Bilo bi pogrešno pretpostaviti da nije predvidio poteškoće filozofiranja s riječju koja priziva praznovjerje. U snažnom kontrastu spram frankfurtske škole i Situacionističke internacionale, Foucault se suzdržao od kritiziranja tehnologije masovnih medija, smatrajući ih uglavnom neutralnim instrumentima koji su proširili polje diskurzivnih mogućnosti. To je vjerojatno zbog činjenice što je kao javni intelektualac vrlo vješto uspijevao navigirati i manipulirati medijskim aparatom, zasjenjujući uspon prezrenog televizijskog *nouveau philosophe*.

Međutim, i ovo je načelan stav. Foucaultova metodologija opire se podjelama između “visokih” i “niskih” kulturnih oblika: jednako je vjerojatno da će Bentham otkriti paradigmu kažnjavanja svoje ere kao i plan za kvekerski zatvor u Pennsylvaniji ili svjetovnu dnevnu rutinu zatvora u francuskoj provinciji. S Machiavellijem namu, Foucault to naziva “lokalnim cinizmom moći”.⁰⁹

Želimo li artikulirati njegove konceptualne probleme i shvatiti koji su im ulozi, Foucaultovu misao o moći valja najprije smjestiti u njegovu konjunkturu, a potom u našu vlastitu. Ovi kontekstualni potezi pomoći će nam pri odučavanju od uobičajenih načina na koje se njegova misao prima i rekonstruira. Otkrivanje racionalne srži njegovih dalekosežnih historijskih rasprava zahtijevat će ogoljavanje njegova naglašeno deskriptivnog jezika, koji je često vrlo lijep, ali može odvratiti pozornost. Često se retorički distancirao od vlastitih neologizama, tretirajući ih radije kao putokaze za misao nego kao rigorozne teoretizacije. Kao šifru za otključavanje ovog osobitog čitanja Foucaulta, nudim prijevod predavanja *Rascjepi u mreži moći* (*Les mailles de pouvoir – The mesh of power*), koje je iz još uvijek nejasnih razloga izostavljeno iz svih izdanja Foucaultovih sabranih djela na engleskom jeziku.

Izvorno izgovorene u dva susreta na Federalnom sveučilištu u Bahiji 1976, Foucaultove riječi snimljene su na kazete te su transkribirane i objavljene kao tekst najprije na portugalskom; potom su ponovno prevedene na francuski i objavljene u *Dits et écrits*, a sada su konačno isporučene vama na engleskom, putem interneta. “Rascjepi” u mreži moći, veličina ili mjere njezinih rupa, naročito je prikladna metafora u vrijeme interneta jer odzvanja njegovim novim vrstama hvatova i iskliznuća.¹⁰ Sam prijenos ovog ukradenog pisma današnjim čitateljima, vama, rezultat je razvoja tehnologija koje

olakšavaju cirkulaciju onoga što je Foucault nazvao *discours véridique*, *parrhesia* ili istinit govori. Zaista, Foucaultovo djelo iz kasnih sedamdesetih dopire do nas poput tempirane bombe neke zaboravljene prošlosti, prijeteći da eksplodira i raznese cijeli set pretpostavki o jedinstvu i razjedinjenosti njegove misli, otkrivajući nove uvide i ograničenja.

Kontekst Foucaultove intelektualne krize i Rascjepi u mreži moći

“Politički zaokret” 1969. i kasniji “etički zaokret” prema “brizi o sebi” naširoko su spominjane epizode intelektualne povijesti Foucaulta. Ova periodizacija pruža jasnu tripartitnu podjelu njegova djela na rano, srednje i kasno. U sekundarnoj su literaturi ti zaokreti zabilježeni, no njihovi uzroci ostaju nejasni. Nekolicina se okušala u promišljenim i dobro obrazloženim rekonstrukcijama njihova značaja, no većina studija na tu temu kompenzira praznine tračevima i spekulacijama.

Ove poteškoće usložnjene su problemima recepcije. Francuski povjesničar Francois Cusset smatra “američku avanturu s francuskom teorijom” paradoksom komparativne intelektualne povijesti. Jer iako su “Derrida, Foucault, Deleuze & co” s druge strane Atlantika prihvaćeni i zajedno zapakirani “zbog onog što se smatralo njihovim antimarksizmom... u vlastitoj su zemlji izopćeni pod optužbom perverzna dosluha s najgorim ljevičarskim marksizmom.”¹¹

Američka recepcija Foucaulta iz različitih je razloga postala hegemonijska, a njegovi su se koncepti kristalizirali u jako puno političkih ontologija: “normativnost” u *queer* teoriji, “biopolitika” i rat u djelu Giorgia Agambena, Michaela Hardta i Antonija Negrija. No nijedna od ovih ontologija ne odgovara našem političko-ekonomskom horizontu smanjenog rasta ili kapitalizma bez rasta i njegovih implikacija po državnu vlast, društvene institucije i borbe otpora. Štoviše, period ekonomije mjehura (*bubblenomics*), prividne erozije državnog suvereniteta i difuznog otpora kakav su pružala alterglobalistička i antiratna mnoštva koja su se nekad ovim Foucaultovim procjenama konjunktura činila relevantnim u kasnim 1990-im i 2000-im, sada se izokrenuo u situaciju ekonomske krize, konsolidacije staromodne klasne moći, krize državnog duga, nejednake

smi”. *Dits et écrits II, 1976–1988*, eds. Daniel Defert, François Ewald (Paris: Jacques Lagrange, 2001), 599.

- 07 Michel Foucault, *History of Sexuality, volume I: An Introduction*, trans. Robert Hurley, (New York: Vintage, 1990), 92–102.
- 08 Walter Benjamin, “On the Concept of History”, (1940).
- 09 Foucault, *History of Sexuality I*, 95.
- 10 Raniji prijevod javlja se u izdanju *Space, Knowledge and Power: Foucault and Geography*, ur: Jeremy W. Crampton, Stuart Elden (New York: Ashgate, 2007). Međutim, ne samo da u prijevodu nedostaje Foucaultova izvredna rasprava s brazilskim studentima, nego prijevod ima i brojne druge nedostatke. Propušta ustanoviti Foucaultovu distinkciju između “prava” (*le droit*) i “zakona” (*la loi*), koja je ključna za njegovo historijsko razmatranje u polju diskursa koji je zajednički monarhijskoj vlasti i nastajućoj buržoaziji. Također ponavlja pogreške prethodnih engleskih prijevoda Foucaultova djela, koji su propustili uskladiti njegovu terminologiju s francuskim prijevodima Freuda. Prevoditelji greškom prevode *répression* kao “repression”, dok bi tu trebalo stajati “suppression”. *Refoulement* je francuski prijevod Freudova *Verdrängung*. Ovom pogreškom promašuju se Foucaultove polemike mete koje su Reich i Marcuse prije nego Freud i Lacan – i perpetuiraju se lažni dojam da je bio protiv psihoanalize.
- 11 François Cusset, *French Theory: How Foucault, Derrida, Deleuze & Co Transformed the Intellectual Life of the United States*, trans. Jeff Fort (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008), xv.
- 12 Pomaknuo je svoja predavanja u jutarnje sate u nadi da će tako izbjeći uobičajenu gužvu, pod pretpostavkom da će se studentima biti vrlo teško probuditi i doći na predavanje u 9:30. Michael Foucault, *Society must be defended: Lectures at Collège de*

ponovne afirmacije euroameričke vojne moći i sve češće borbe protiv mjera štednje u SAD-u i Europi, zajedno s narodnim pobunama protiv autoritarnih režima na Bliskom istoku.

Američki zenit francuske teorije sad podsjeća na kratkotrajni modni hir u vremenu između ekonomskog pada, dužničke krize, nezaposlenosti mladih i ustanaka na Bliskom istoku 1970-ih, što je bila Foucaultova konjunktura, te ekonomske lančane reakcije koju su izazvale američke banke 2008, političkih prevrata, nezaposlenosti mladih i Arapskog proljeća, koji čine našu konjunkturu. Njegova politička misao iz tog ranijeg perioda ekonomske krize – naročito ona koja se ticala neoliberalizma koji se tada pojavljuje kao umijeće vladanja za upravljanje kriznim tendencijama kapitala – zahtijeva pažljivu ponovnu procjenu u svjetlu aktualne konjunktura.

I najvažnije, čak presudno za ponovnu procjenu Foucaultove misli, jest to što su sva njegova javna predavanja na Collège de Franceu sada objavljena. Ta su predavanja ranije kružila na *bootleg* kazetama unutar ograničenog kruga znalaca, a sada su postala javni zapis Foucaultove intelektualne putanje od 1971. do njegove smrti 1984. Iako je u njegovu testamentu propisano da “nema posthumnih objavljivanja”, a Foucault je prema vlastitu priznanju bio “alergičan” na uređaje za snimanje koji su mu smetali pri predavanjima, shvaćao je njihovu važnost. “Riječ uvijek iziđe van”, kaže u jednom predavanju iz 1976.¹² I zaista, zahvaljujući objavljivanju, oko njegovih se predavanja više ne ispredaju demagoške i mistifikatorske pripovijesti kakve često prate misterije. Otvorena forma predavanja otkriva izvanredno prijelazno razdoblje od 1976. do 1979. u kojem je Foucault iskustio duboku intelektualnu krizu i otpočeo projekt samokritike prije negoli se zaokupio više etičkim pitanjima što su obilježila njegov kasniji period.

Možda smo sada u poziciji da vrednujemo intelektualni značaj tog trenutka i odvažimo se nagađati zašto je Foucault, uvijek plodan autor, prestao objavljivati od 1976. do 1983.¹³ Dovodi li misao koja nastaje iz ovog perioda intelektualne krize i samokriticizma u fokus uvide i ograničenja Foucaultovih ranijih pokušaja teoretiziranja moći? Predstavlja li njegov naglasak na državnštvo, historijsku svijest i političku ekonomiju za vrijeme ovog razdoblja odstupanje ili kulminaciju njegovih ranijih studija unutarnje fiziognomije institucija poput vojske, zatvora, medicine i psihijatrije?

Bez obzira na to koliko su brucosi zaludeni vec na prvom putovanju kroz Foucaultovo djelo, njegova problematika i konstelacija seksi neologizama poput "biopolitike", "panoptizma" i "gubernamentaliteta", da i ne spominjemo mracne i atmosfericne, fino istkane "mreze moći" iz kojih "nema van", ostaju u optjecaju vec skoro trideset i pet godina. S tim je terminima sraslo značenje koje ne možemo pronaći u izvorniku. Ovaj jezik, sa svojim brojnim politickim valencijama – liberalnom, anarhistickom, radikalnom – ulazio je u modu i izlazio iz nje. Godiste vecine "teorijskih ljudi" može se ustanoviti prema njihovu omiljenom (ili omrazenom) foucaultovskom žargonu. Možda vec s izvjesnim odmakom od ovog perioda, sad smo u poziciji da procijenimo njegove iznimne i promjenjive napore da misli politiku ne pribjegavajući buržoaskim konceptualizacijama države, zakona ili prava. Njegovi stari neprijatelji – psihijatrija, univerzitet, zatvori, humanizam, govor o pravima, kao i neumoljiv poriv procjenjivanja nečije seksualnosti – nastavili su se umnažati i širiti zajedno s rastućom popularnosti njegovih analiza. Takva paradoksalna situacija budi sumnju da tim institucijama moći ne prijete pokušaj buđenja povijesnog sjećanja na njihovo rođenje u krvi i blatu. U odsustvu društvenih pokreta koji su nekoć osporavali ove institucije, Foucaultova historijska prezentacija sredinom sedamdesetih riskira postati neprikrivenom kritikom, naprednom vrstom agitacije i propagande za borbu koja je već doživjela poraze i pirove pobjede.

Zaključak je možda preuranjen, no Foucault je to priznao otprilike u vrijeme kad je predavao *Rascjepi u mreži moći* radikalnim studentima u Brazilu. Dok je uređivao finalne verzije prvog toma *Povijesti seksualnosti*, Foucault je javno ispovjedio svojim slušačima – kako studente nazivaju na Collège de Franceu – da pati od svojevrzne intelektualne krize. Na svom prvom predavanju iz 1976. Foucault započinje kolegij propitujući relevantnost i koherentnost svojeg intelektualnog projekta. Brine da njegov istraživački plan "nema kontinuiteta" i da "uvijek pada u istu rutinu, iste teme, iste koncepte", konačno strahujući da "sve to ne vodi nikamo". Okarakteriziravši svoju genealošku metodu kao "ustanak znanja" naspram "znanstvenog diskursa utjelovljenog u Sveučilištu" – a ovdje je napad na njegova starog mentora Loiusa Althussera jedva prikriven – Foucault se suočava s historičnošću vlastite misli i mijenjanjem kul-

France, 1975-1976 (New York: Macmillan, 2003), 3.

- 13 Foucault je prekinuo originalni plan izdavanja slijeda tomova iz projekta *Povijesti seksualnosti*, koji sugerira da je svjedočenje Daniela Deferta o svadi između Foucaulta i njegova izdavača Gallimarda nedovoljno.
- 14 Foucault, *Society*, 3-11.
- 15 Christofferson, *French Intellectuals*, 68-70.
- 16 James B. Jacobs, "The Prisoners Rights Movement and Its Impacts, 1960-1980", *Crime and Justice*, 2 (1980): 429-470.

turnog statusa Sveučilišta i marksizma u Francuskoj. Ustvrdjuje da je njegov rad "prilicno dobro išao u korak s jednim periodom, s veoma ograničenim periodom u kojem smo živjeli posljednjih deset ili petnaest godina". Izvjestan broj "promjena u konjunkturi" sugerira mu da "bitka možda više ne izgleda jednako".¹⁴

Nad takvim se trezvenim procjenama valja zamisliti. *Nadzor i kazna* prethodne je godine bila upravo objavljena, doživjevši veliki uspjeh koji je slijedilo intenzivno razdoblje aktivizma vezanog uz zatvore u Francuskoj. Aktivnosti Grupe za informacije o zatvorima (Groupe d'information sur les prisons, GIP) postigle su uspješne reforme praksi osuđivanja i kaznenog sustava u Francuskoj, potičući neviđen val zatvorskih štrajkova i prisiljavajući zatvorski aparat da postane otvoreniji i transparentniji. Na jesen 1971. dvadeset zatvora u Francuskoj istodobno je buknuo otvorenim revoltom protiv svojih kaveza i gospodara.

Uspjeh GIP-a velikim je dijelom rezultat činjenice da su mnogi od njegovih agitatora i sami zatvoreni zbog politickih aktivnosti. Stoga je kriminalizacija revolucionarne aktivnosti od strane francuske države završila politiziranjem zločina.¹⁵ U neobično maoističkoj prilagodbi tradicije istraživanja o radnicima (workers' inquiry), GIP je krijumčario istraživanja zatvorenicima kako bi otkrili slabe točke u sustavu i iznašli zahtjeve koje će uputiti za njihovu reformu ili ukidanje. Zatvorenici su nametnuli analogne reforme u SAD-u zahvaljujući otporu i sudskim sporovima članova pokreta Nation of Islam, koji su 1970. uspostavili dotad neviđenu jurisprudenciju vezanu uz prava zatvorenika.¹⁶ Tijekom ovog razdoblja, francuski zatvori – za razliku od americkih – nisu dozvoljavali posjete, bivajući tako nekom vrstom informacijske crne rupe. Foucault je po prvi put posjetio zatvor za svojeg boravka u SAD-u. Obišao je popravni dom u Attici (Attica Correctional Facility) nakon tamošnjeg ustanka i represije koja je uslijedila.

Zbog njegove rastuće popularnosti, Foucaultova javna predavanja postala su tako prenatrpana i neudobna da su dopuštala malo ili nimalo kontakta sa studentima. Politički, žestoki dani francuskog ultraljevičarstva koje je slijedilo 1968. kao i "novih socijalnih pokreta" počeli su opadati. Milje s kojim je Foucault organizirao i demonstrirao ranih sedamdesetih počeo se raspadati. Neki od maoističkih drugova postali su *nouveaux philosophes*, popularni, *celebrity* akademici zaokupljeni totali-

tarizmom ili teološkim preokupacijama, često navodeći Foucaulta kao svoju inspiraciju. Staljinizirani marksizam Francuske komunističke partije (Partie communiste française, PCF) također se počeo raspadati. PCF je ušla u savez s novom Socijalističkom partijom (Partie socialiste, PS) François Mitteranda, potpisavši zajednički program 1973. PCF je napustila sve reference na “diktaturu proletarijata” i bila prisiljena prevrednovati Lenjinovo naslijeđe za vrijeme paljbe koja je uslijedila po francuskom objavljivanju *Arhipelaga gulag* s detaljnim opisom zlouporabe prisilne radne snage u Sovjetskom Savezu. Savez između PCF i PS lansirat će Mitteranda u predsjedništvo 1981. Sve ovo rezultiralo je tektonskom promjenom na intelektualnom i političkom terenu ljevice nakon 1968. u Francuskoj.

Konjunktura koja završava sredinom 1970-ih otpočela je Alžirskim ratom za neovisnost 1954, koji je prije negirao nego konstruirao polje politike i intelektualne aktivnosti u Francuskoj – Sartre, de Beauvoir i *Les temps modernes* bili su u tom pogledu iznimke. Izvještaji o brutalnosti i mučenjima žandara bili su ogroman udarac tradiciji *la République* i njezinim navodnim univerzalnim vrijednostima.¹⁷ Nakon bitke za Alžir 1957, državnog udara 1958. i vojne hunte u Alžiru te sloma Četrte Republike i povratka Charlesa de Gaullea na čelo države s izrazito povećanim izvršnim ovlastima, nekomunistička ljevica tvrdila je da su komunističke i socijalističke partije propustile iskoristiti svoju moralnu i političku superiornost (high ground), izgrađenu tijekom otpora nacističkoj okupaciji, kako bi uspostavile jasan smjer i program. Prema ovom gledištu, one više nisu zastupale historijske interese i svijest francuske radničke klase. Navodeći činjenicu zapanjujuće malobrojnog sindikalnog članstva u Francuskoj te divlje štrajkove iz 1953. i 1955, André Giacometti piše da je “glavnina radnika neorganizirana, a stvarni život radničke klase odvija se izvan njihova djelokruga”.¹⁸ Spontanost je, u skladu s dugotrajnim političkim naslijeđem francuskog radikalizma, još uvijek bila jedina revolucionarna nada nacije. Sartre i drugi članovi nekomunističke ljevice smatrali su podršku partije sovjetskoj intervenciji u Mađarskoj i prešutno odobravanje Alžirskog rata dokazom bilo konzervativnog zaokreta u tradicionalnoj francuskoj radničkoj klasi bilo reformističkog i integracionističkog zaokreta njezinih službenih političkih organa. Ili oboje. Mnogi intelektualci nekomunističke ljevice više nisu smatrali

- 17 Razmotrite pokušaj Simone de Beauvoir da organizira proces za istinu i pomirenje u aferi Djamille Boupache.
18 André Giacometti, “The State of the Franch Left”, *International Socialism*, 1 (Summer 1958).

Partiju revolucionarnim subjektom. U *ovom* pogledu Althusser je bio iznimka.

Brz rast sveučilišnog sustava za vrijeme poslijeratnog ekonomskog i demografskog procvata zajedno s otporom Vijetnamskom ratu uspostavili su novog političkog aktera, ključnog u borbama iz 1968: mlade općenito, naročito studente. Sve obrazovanije stanovništvo stvorilo je golemo tržište za kulturno novinarstvo bez presedana u povijesti, pružajući nepartijskim intelektualcima veću moć i utjecaj. Nepartijska marksistička tradicija u Francuskoj, koju je predstavljao rad grupa *Socialisme ou Barbarie* i Situacionističke internacionale, došla je do zaključka da revolucionarna agitacija mora nadmudriti i zaobići etablirane sindikate i partije želi li galvanizirati stanovništvo.

Dekolonizacijske borbe i politička dostignuća u trećem svijetu, naročito u Kini i Kubi, dovela su do značajnih revidiranja teorije revolucije. Régis Debray objavio je 1967. *Revoluciju u revoluciji*, predlažući koncept *foquismo* – viralnu teoriju o načinu na koji naoružana revolucionarna avangarda može raznositi žarišta nezadovoljstva kroz stanovništvo, potičući opću groznicu pobune – temeljen na Che Guevarinom iskustvu gerilskog rata za vrijeme Kubanske revolucije iz 1959. Pod parolom “revolucije svakodnevnog života” i obnovljenim naglaskom na konceptu otuđenja, marksizam je postao teorijski dom za nove društvene pokrete. Događaji iz svibnja 1968. samo su produbili ove već postojeće političke struje.

Nakon svibnja i lipnja 1968, revolucija više nije bila samo pitanje osporavanja vlasništva nad sredstvima za proizvodnju. Državni kapitalizam nije rješenje društvenih problema kakvim su ih identificirali novi revolucionari. Sama podjela rada, a naročito autoritarna struktura menadžera, sindikalnih vođa, inspektora i dužnosnika koji imaju kontrolirati radnike, morala je biti osporena.

Na stranicama časopisa *Les temps modernes*, André Gorz tumači svibanj ‘68. kao demonstraciju revolucionarnog horizonta Zapadne Europe, a za njegov neuspjeh optužuje PCF i CGT. *Les temps modernes* poduzima eksplicitnu kritiku lenjinizma u razdoblju od 1969. do 1971. i napada institucije iz radikalno demokratske perspektive, potičući svoje čitatelje da “unište Sveučilište” u sklopu borbe protiv podjele rada. Treba napasti ne samo i jedino mjesto proizvodnje, nego i superstrukturne aparate koji reproduciraju rasne i klasne podjele, stvarar-

Charles de Gaulle

ju podjelu rada, podržavaju tradicionalne ženske uloge i podupiru distinkcije između građanina i negračanina.¹⁹

Izvanparlamentarna politika ekstremne ljevice ovog razdoblja najavljen je 1969. tekstom *Vers la guerre civile* (Prema građanskom ratu), koji su napisali pojedinci što će kasnije osnovati *Gauche prolétarienne* (Proleter-sku ljevicu). Svibanj '68. je, prema ovom gledištu, "postavio revoluciju i klasnu borbu u središte svake strategije. Nije nužno biti vidovit da bi se uvidjelo: revolucija je horizont Francuske od '70. do '72; uvjet mogućnosti za takvu borbu jest 'proletarizacija masovnog pokreta'"²⁰. *Vers la guerre civile* naglašava primjereno korištenje ilegalne direktne akcije, revolucionarnog potencijala lumpenproletarijata i stratešku važnost podjele rada za održavanje discipline i hijerarhije. Na oružanu borbu poziva se kao na radikalno naslijede otpora francuske radničke klase nacističkoj okupaciji.²¹

Tekst je postao program *Gauche prolétarienne* (Proleterska ljevica, 1968 – 1973), koju je šef francuske tajne službe (*renseignements généraux*) smatrao "većom prijetnjom državnoj sigurnosti od bilo koje druge ljevičarske grupe"²². S grupicama rasutim diljem Francuske, njihova je politika kombinirala voluntarizam, radikalnu demokraciju i spontanost. Nove figure ove revolucije bili su imigrantski radnici, nekvalificirani radnici (*ouvrier spécialisé*) i zatvorenici. Utamničenje, državna represija i sindikalna birokratiziranost bile su snage koje su, prema terminologiji, "proletarizirale" masovni pokret. Francuska država zabranila je prodaju lista *Gauche prolétarienne* u javnim prostorima, što je dovelo do angažmana intelektualaca nekomunističke ljevice. Daniel Defert im se pridružio te pozvao Foucaulta da sudjeluje u aktivnostima grupe. Sartrea, Simone de Beauvoir, Foucaulta i druge javne intelektualce zamolili su da nastave distribuirati listove *Gauche prolétarienne* pod pretpostavkom da Republika neće uhititi svoje prosvjetitelje. Foucaultova suradnja s *Gauche prolétarienneom* konačno je rezultirala osnivanjem *Groupe d'Information sur les Prisons*.

Povijest će htjeti da topli odsjaji zalaska svibnja '68. ipak budu "mrtvorodena revolucija – ono što je trebalo biti točka preokreta moderne povijesti, a ipak je, poput 1848, izostala."²³ Promišljajući naknadno ovo razdoblje svojom katekterišnom duhovitošću, Foucault svoj kolegij iz 1976. temelji na inverziji Clausewitzeva čuvenog aforizma da je rat nastavak politike drugim

- 19 Christofferson, *French Intellectuals*, 68-70
- 20 Alain Geismar, Serge July, Erylyne Morane, *Vers la guerre civile*, (Paris: 1969), 16-17.
- 21 Geismar et al, *Vers la guerre civile*, 362
- 22 Christofferson, *French Intellectuals*, 57
- 23 Perry Anderson, "Dégringolade", *London Review of Books*, 26:17 (rujan 2004), 3-9
- 24 Foucault, *Society*, 54.
- 25 Foucault, *Society*, 228.
- 26 Djelo Graniera de Cassagnaca iz 1838. *Histoire des classes ouvrières et des classes bourgeoises* (Povijest radničke i buržoaske klase) tvrdi da proletari čine klasu podljudi koja potječe od međusobnog križanja lopova i prostitutki. Vidi "The Bohème" Waltera Benjamina u *Charles Baudelaire: A lyric Poet in the Era of High Capitalism* (London: Verso, 1997), 22. Marx je Cassagnaca smatrao "misliocem" bonapartističke reakcije, a u Kapitalu je ovoj rasnoj teoriji suprotstavio koncept "rase naročitih vlasnika robe"; Karl Marx, *Kapital*, vol. 1, trans. Ben Fowkes (New York: Penguin, 1976), 172. Malthusov strah da zakoni o siromašnima potiču reprodukciju pauperizma i njegovo zauzimanje da kuće za radnike imaju odvojene dijelove za različite spolove kako bi spriječili siromašne da se seksualno razmnožavaju također očituje ovu tendenciju racionalizacije klasnih podjela. Pogledaj njegov *An Essay on Population*.

Che Guevara

sredstvima. Foucault slijedi genealogiju stajališta prema kojem je "politika nastavak rata drugim sredstvima". Iako ta tema neposredno priziva prevladavajući politički jezik razdoblja ekstremnolijevo aktivizma, Foucault ima dublje filozofske i historijske probleme na umu. U raspravama o aristokraciji i revolucionarnoj buržoaziji 17. i 18. stoljeća nastoji pronaći ulazak rase i klasnog rata u historijsko mišljenje, artikulirajući središnji paradoks "teorije prava" u okviru kojeg moderne političke borbe, od Francuske revolucije do suvremenog diskursa ljudskih prava, postaju razumljive. Govor o pravima uvijek pribjegava zamišljenoj povijesti drevnih povlastica koje, predlaže Foucault, podižu cijeli niz izrazito modernih političkih opozicija između individue i društva.

Historijska misao stoga je politički korisna za borbu za prioritete upravljanja i uzajamne obveze samo utoliko što naglašava jednu od dvije diskurzivne paradigme. S jedne strane, konceptualizacija politike kao rata daje prednost momentu borbe, momentu dominacije: "Ono što se iznosi kao načelo tumačenja društva i njegova vidljivog poretka jest smjesa nasilja, strasti, mržnje, bijesa, negodovanja i gorčine."²⁴ S druge strane, možemo dati prednost momentu univerzalnosti i mira, osnivanju gradova i zasnivanju zakona, prema kojem bi cijela povijest bila samo pohvala Rimu. Ove druge Foucault smatra reakcionarnim i liberalnim diskursima povijesti – "reakcionarno" je ovdje u strogom smislu reakcije na uspinjući buržoaski liberalizam – koji dosežu svoju najvišu filozofsku artikulaciju u Hegela i Kanta kao borba za priznanje ili trajni mir²⁵. Ova dvojba i njezina krvava dvadesetostoljetna povijest nacionalnih sukoba i državnog rasizma je, prema Foucaultu, greben na koji će se pojam moći kao dominacije i represije nasukati.

Dakle, Foucault se vraća predmarksističkim teoretičarima klasne borbe – Diggersu, Henriju de Boullainvilliersu i Abbéu Siyèsu – kako bi pokazao da retorika klasne borbe ima stanovite genealoške srodnosti s predznanstvenim i aristokratskim teorijama rase. Naknadna kristalizacija znanstvenih teorija rase također ima, baš poput neposrednih prethodnika, određenu devetnaestostoljetnu pseudoznanstvenu rasijalizaciju (racialization) nižih klasa²⁶. Umjesto "sheme rat – represija", Foucault zagovara teoriju političke moći kao bitno "produktivne", dakle moći kao seta tehnika koje reguliraju ljudsku populaciju i čine ljudsko tjelesno ponašanje učinko-

vitijim. Predavanja iz 1976. kulminiraju analizom kon- clogora u nacističkoj Njemačkoj i sistema prisilnog rada u SSSR-u kao produktivnim preraspoređivanjem kojim moć upravlja stanovništvom. To je pokušaj da se pokaže kontinuitet ovakvih politika s politikama prosvjetitelj- skog projekta: ono što zasniva njihov zajednički temelj i osigurava rešetku razumljivosti ove povijesti nije, kao kod frankfurtske škole, “racionalna iracionalnost” kapi- talizma, nego prije fenomen stanovništva kao živog supstrata akumulacije kapitala i moderne političke moći.

Nakon slobodne studijske godine 1977, za vrijeme koje Bernard Henri Lévy i André Glucksmann na radio- valovima i televizijskim ekranima, trgujući totalitariz- mom, promoviraju svoje knjige *La barbarie à visage hu- main* (*Barbarstvo s ljudskim licem*, 1977) i *Les maîtres pense- urs* (*Gospodari-mislioci*, 1977), Foucaultova predavanja mijenjaju tijek. To je također godina Foucaultova izvje- štavanja o Iranskoj revoluciji. On postaje sve suzdržaniji po pitanju svojeg ranijeg deskriptivnog jezika. Eksplici- tno napušta tvrdnju da živimo u “disciplinarnom dru- štvu” godine 1978, tvrdeći da moć sada djeluje kroz sup- tilnije liberalne tehnike, promovirajući slobode raznih vrsta²⁷. Napušta riječi “biopolitika” i “biomoć” nakon kolegija iz 1979. i zaključuje da su one bile tek pokušaj da se shvati “‘liberalizam’... kao princip i metoda racionaliz- acije vršenja vlasti, racionalizacije koja se pokorava – a upravo to je specifično za nju – internom pravilu maksi- malne ekonomije”²⁸. Možda nakon kulturne revolucije i deindustrijalizacije tvornička disciplina više ne može biti model za moć u naprednim kapitalističkim društvima.

Buduća francuska izdanja knjige *Nadzor i kazna* potihlo će ukloniti frazu “carceral archipelago” (“zatvor- ski arhipelag”), nesumnjivo stoga što se Foucault želio distancirati od gulagizma Glucksmanna i Lévyja. Njego- va predavanja okreću se prikazima historijskog javljanja koncepta *raison d'état* i političkoj ekonomskoj misli kao praktičkim i promišljenim shemama “umijeća vlada- nja” u 17. i 18. stoljeću. Vraća se klasicima političke eko- nomije kako bi napravio izuzetnu analizu Quesnayjeve *Tableau économique*, analizu prijelaza iz feudalizma u ka- pitalizam i rođenja neoliberalizma. S vremena na vrije- me čini se da se izravno obraća novim filozofima (*nouve- aux philosophes*), suprotstavljajući se karikaturi svoje vla- stite misli o “sigurnosti”: kritizira i desnu i lijevu “fobiju

- 27 Michel Foucault, *Sécurité, terri- toire, population*, (1977/1978)
28 Michel Foucault, *La naissance de la biopolitique*, (1978/1979)
29 Michel Foucault, *La naissance de la biopolitique*
30 Izgleda da čak i Foucaultova “mikrofizika moći” ili “politička ekonomija” potječu od Marxa. “Površnom će se promatraču učiniti da se analize ovih (eko- nomskih oblika) vrte oko sitnica. One se zaista bave sitnicama, no te su sitnice istog reda kao one kojima se bavi mikroskopska anatomija.” Kapital, I. sv. (predgovor prvom njemačkom izdanju).

od države” jer “zahvaljujući stanovitoj igri riječima” izo- stavlja razliku između društvene sigurnosti i koncen- tracijskih logora; “nužna specifičnost analize je razvodnjena”²⁹. Predavanje tada skreće u analizu različi- tih režima govorenja istine među ranokršćanskim pu- stinjacima (desert fathers) i završava s analizom prakse *parrhesia* među starim Grcima, prije nego što su Fou- caultov projekt i život iznenada prekinuti sidom 1984. Navedena intelektualna povijest ukazuje da je nakon in- tektualne krize i zatvaranja određenih političkih hori- zonata u Francuskoj Foucault odbio pružiti jedinstvenu političku filozofiju te se okrenuo eksplicitnije “marks- stičkim” temama, i to u vrijeme kad se marksizam poči- nje izjednačavati s barbarizmom i postaje staromodan za javne intelektualce.

Foucaultov koncept moći i njegov odnos prema Marxu

Po uzoru na ustanak iz svibnja ‘68, francuska ultraljevi- ca pokušala je zaobići Komunističku partiju kao sred- stvo transformacije društva i nastojala istisnuti neksus država-kapital klasične političke teorije predlažući radi- kalno ekspanzivan revolucionarni subjekt. Foucaultova misao iz ranih sedamdesetih nastoji zahvatiti ove razli- čite i proturječne političke struje konceptom *pouvoir*, dakle konceptom moći koji tvrdi da je razvio iz djela Benthamita i Marxa. Ova “moć” postavlja biološki i soci- jalni fenomen stanovništva i fizičke kretnje ljudskog ti- jela ne samo kao ekonomski supstrat proizvodnje nego također kao politički prostor borbe i neutralizacije. Ova- kva vrsta znanja ili općeg intelekta – intervencija u ko- lektivni socijalni i biološki metabolizam, newtonovska analiza tjelesnog držanja, kretanja i habitusa – omo- gućuje potpuno nove i nezabilježene vrste političke in- tervecije, nove oblike društvenog inženjeringa i kon- trole, koji stvaraju produktivni stroj od ljudskog mno- štva, mnoštva prethodno opustošenog političkom moći³⁰. Foucault pokušava misliti kako se moderno po- litičko polje različito od apsolutizma uspostavlja i obli- kuje te kako omogućuje akumulaciju kapitala dok isto- dobnopotkopava radničku borbenost priskrbljujući proletarijatu “sigurnost” (*Polizeiwissenschaft*), to jest skromne reforme koje povećavaju očekivanu životnu dob, podupiru obiteljski život i tako dalje. Ova misao

Bernard Henri Lévy

implicira da je Marx napustio formulacije problema stanovništva klasičnih političkih ekonomista samo kako bi ponovno otkrio fenomen stanovništva kao klasne borbe i rada-moći. Iako ova političko-ekonomska konceptualizacija “moći” odgovara osobitoj konjunkturi Foucaultova obnovljenog interesa za Marxa kao i zahtjevu novih društvenih pokreta za ekspanzivnijim modelom revolucionarnog subjekta, ona se ne može svesti na to.

Poimajući navlastito kapitalističku političku modernost u terminima proizvodnog upravljanja ljudskim stanovništvom i tijelima, Foucault se strateški vraća Marxu kako bi premostio tendenciju buržoaske misli – i misli mnogih marksista, uostalom! – da reificira “državni aparat” poimajući moć u prostim terminima vlasništva, oduzimanja imovine i otuđenja. Ovo je, prema Foucaultu, duboko antropomorfna konceptualizacija političkog polja. Politička moć u konačnici se samo prikazuje kao dosluh interesa koji bivaju predstavljeni državnim aparatom, dok moć zapravo počiva u usklađivanju, kruženju i produktivnom upošljavanju mnoštva snaga bez ikakvog “velikog plana” ili izumitelja. Vladavinu ovih snaga ne omogućuje neko središnje povjerenstvo vladajuće klase; omogućuje ju nesubjektivna intencionalnost ili apstraktna prisila – princip “maksimalne ekonomije”, prinuda da se radi za nekog drugog kako bi se reproducirao vlastiti život – što političkom polju priskrbljuje formalno jedinstvo i princip razumljivosti.

Foucault se također vraća Marxu kako bi neutralizirao tendencije mnogih zabludjelih kolega na ljevici koji poimaju moć u terminima represije, što Foucault smatra političkom paradigmom ranog modernog prijelaza na kapitalizam. Držao je da obje tendencije mišljenja – moć kao vlasništvo i moć kao represija – u konačnici potvrđuju liberalni model društva prema kojemu je “društvo predstavljeno kao ugovorno udruženje izoliranih pravnih subjekata”. Tvrditi da je to Marxovo stajalište znači napustiti kritiku klasične političke ekonomije i naprosto se “iznova suglasiti s buržoaskom teorijom moći”. U polemičkom sudu izrečenom u *Rascjepima u mreži moći*, takve alternativne koncepcije moći “rousseauificiraju Marxa”, kao da je društveni oblik kapitalizma ugovorno utemeljeno slobodno udruženje individualnih palih s neba, koje zauvijek ukidaju čovjekovo savršenije prirodno stanje. Prema Foucaultu, “pojedinač nesumnjivo jeste fiktivni atom ‘ideološke’ reprezentacije društva, no on je također stvarnost proizvedena ovom

31 Michel Foucault, *Nadzor i kazna*, Zagreb, Informator (1994)

32 Usporedi: “Pred očima proroka 18. vijeka, na čijim plećima još potpuno stoje Smith i Ricardo, lebdi ovaj individuum 18. vijeka – proizvod, s jedne strane raspadanja feudalnih oblika društva, a, s druge strane, novih proizvodnih snaga koje su se razvile od 16. vijeka naovamo – kao ideal čija egzistencija pripada prošlosti. Ne kao historijski rezultat, već kao polazna točka historije. Jer, lebdi kao prirodni individuum primjereno njihovoj predstavi o ljudskoj prirodi, ne kao historijski nastao, već kao od prirode dat. Ovakva zabluda bila je dosad svojsvena svakoj novoj epohi. Steuart, koji u mnogočemu stoji u suprotnosti prema 18. vijeku, i, kao aristokrat, više na historijskom tlu, izbjegao je tu ograničenost.”; Karl Marx, *Temelji slobode (Grundrisse)*, Naprijed, Zagreb, 1977. Preveli: Branko Petrović, Gajo Petrović, Moša Pijade, str. 7-8.

33 Usporedi s Marxom: “Ovi se ljudi, najednom izbačeni iz njihova uobičajnog načina života, nisu mogli odmah prilagoditi disciplini novih uvjeta. U ogromnim su količinama postali prosjaci, razbojnici i skitnice, dijelom iz sklonosti, ali u najviše slučajeva silom prilika. Dakle, krajem 15. i tijekom cijelog 16. stoljeća, krvava legislativa protiv skitnica nametnuta je dijelom zapadne Europe. Preci današnje radničke klase bili su kažnjavani zbog prisilne transformacije u skitnice i siromaha. Legislativa ih je tretirala kao ‘dobrovoljne’ kriminalce i pretpostavljala da je sasvim u okviru njihove moći da rade pod starim uvjetima koji zapravo više nisu postojali”; Kapital, I, sv.

specifičnom tehnologijom moći koju sam nazvao ‘disciplinom’”³¹.

Gornji odlomak neposredno priziva Marxov jezik iz uvoda u *Grundrisse*³². Foucault pokušava slijediti genealogiju društvene forme u kojoj odnosi roba prevladavaju zahvaćajući historijsku specifičnost izoliranog pojedinca razmjene. Ova transformacija nije neizbježan ishod tehnološkog razvoja proizvodnih snaga. Umjesto toga, trenutak prijelaza može se shvatiti kao kontingentni ishod novog oblika politike, koji Foucault naziva, ponovno slijedeći Marxa, “disciplinom”. Relevantni odlomci u *Nadzoru i kazni* eksplicitno citiraju Marxovu raspravu o “kooperaciji” iz prvog toma *Kapitala* i njegovu korespondenciju s Engelsom o porijeklu tvorničke discipline u vojnoj disciplini. Foucault pita kako suverena moć da se ubire porez – porez na proizvod, na krv, na trgovinu itd. – prelazi u produktivnu ekonomsku moć koja generira višak. Nit ovog mišljenja o porijeklu samog kapitalizma – ne tek o pukoj tržišnoj razmjeni – i njezina brižljiva igra s marksističkim jezikom može se slijediti kroz sva Foucaultova objavljena djela, iako su njegovi citati i insinacije rijetko tako očiti poput ovih u *Rascjepima u mreži moći* i *Nadzoru i kazni*.

Predstavljeno vrlo shematski, usporedite:

1. njegove analize zatočenja siromaha i luđaka u iste ubožnice u *Ludilu u doba klasicizma* (1961);
2. njegovo zanimanje za odlomak od analize bogatstva do političke ekonomije u knjizi *Riječi i stvari*;
3. njegovu analizu važnosti discipline u razvoju proizvodnih snaga u knjizi *Nadzor i kazna*³³;
4. njegovu tvrdnju da je ljudski život pravi materijalni supstrat rastućeg i produktivnog ustrojavanja političke moći u *Povijesti seksualnosti* (1976);
5. njegovu vrlo eksplicitnu analizu fiziokratske misli i prijelaza iz feudalizma u kapitalizam u *Sécurité, territoire, population* (1978);
6. konačno, njegovo predstavljanje problema političkog subjekta neoliberalizma spram subjekta klasične ekonomije u *Rođenju biopolitike* (1979).

Ovo nisu tek slučajni ili sporedni odlomci. Oni su zapravo ključni za razumijevanje Foucaultovih središnjih historijskih tvrdnji. Svaka od njih vraća nas Marxu.

Možda možemo velikodušno pretpostaviti da je Foucault bio tek pažljivi čitatelj Marxa, znanstvenik koji je cijenio golemi značaj Marxova historijskog prikaza kapitalističkog načina proizvodnje. No bi li to značilo tvrditi da Foucaultova misao izražava neke bitne i temeljne političke i filozofske afinitete prema Marxovu projektu – takve da možda čak zaslužuje nadimak “marksist”? Mnoge opasnosti kriju se u ovakvom tumačenju. Valjalo bi uzeti u obzir Foucaultov snažan politički cinizam. Bila bi nužna puna rekonstrukcija Marxove misli, kao i Foucaultove, a ovdje nemamo mjesta za takvu diskusiju. No ovakva strategija tumačenja suočava se i s drugim prigovorima, naročito s obzirom na njegovu dobro poznatu kritiku funkcije-autora. Ne bi li nazivanje njegove misli marksističkom, pa čak i s ironijskom distancom od te tvrdnje, bilo upravo ono što Jacques Lacan naziva “sveučilišnim diskursom”, upotrebom odgovarajućih imenica, lanaca označitelja umjesto jasne misli ili istine?³⁴

Takvo djelovanje može biti opravdano Foucaultovim vlastitim terminima. Foucault u *Što je autor?* tvrdi da izvjesni utemeljitelji diskursa, poput Marxa ili Freuda, otvaraju sasvim nova polja istraživanja, rušeći granice izgovorljivog. Foucault smatra da je njihova misao beskrajno produktivna. Nove primjene i preobrazbe takve misli imaju kvalitetu “reaktivacija”, jer filozof se njima služi u novom *zeitgeistu* samo kako bi počistio paučinu sa starih problema³⁵. Takve su tvrdnje bliske Sartreovom argumentu u uvodu u *Kritiku dijalektičkog uma* da je Marx neprevladivi horizont našeg doba.

Oklada sljedećeg je da je upravo Foucaultovo nastavljanje njegove historijske analize moći u duhu reaktivacije Marxa, prije negoli vjerno recitiranje mrtvog slova ili čak temeljnija kritička rekonstrukcija. Foucaultov opus koji je rezultat svjedoči koliko plodonosan ili besplodan taj pristup može biti. Konačno, moramo priznati mogućnost da su njegova rječita odbacivanja Marxa bila šaljiva. Priznati ovu mogućnost znači sugerirati da su, ne razumijevajući ili odbacujući Foucaulta, samoprogllašeni marksisti zagrizli mamac. U opasnosti su pokazati da nisu razumjeli nešto bitno u diskursu svojeg gospodara.

Iako Foucault nije imao iluziju da odmjenjuje Marxa, vrlo vjerojatno se smatrao nasljednikom Marxova projekta. Citiram njegove riječi na tu temu iz intervjua iz 1978. s jednim japanskim marksistom, bez kraćenja i kometara:

- 34 Foucault, “Qu’est-ce qu’un auteur?” u *Dits et écrits*, 848; Lacan je nazočio ovom seminaru te izrazio slaganje s Foucaultovom kritikom funkcije autora i položajem Marxa i Freuda kao utemeljitelja.
- 35 Foucault, “Qu’est-ce qu’un auteur?”, 833.
- 36 Foucault, “Méthodologie pour la connaissance du monde” u *Dits et écrits II*, 611-612.

“Dok god marksizam smatramo jedinstvom (ensemble) pojavnih oblika moći na ovaj ili onaj način povezanima s Marxovim riječima (la parole de Marx), sustavno ispitati svaki od ovih pojavnih oblika najmanje je što čovjek koji živi u drugoj polovici dvadesetog stoljeća može učiniti. Čak i danas, mi se pasivno, prezrivo, prestrašeno ili zainteresirano pokoravamo toj moći, dok je nužno potpuno je se osloboditi. To se mora sustavno ispitati s istinskim osjećajem da smo potpuno slobodni u odnosu na Marxa. Naravno, biti slobodan u odnosu na marksizam ne podrazumijeva ponovno vraćanje na izvore kako bismo pokazali što je Marx zapravo rekao, zahvaćajući njegove riječi (sa parole) u najčišćem stanju, smatrajući ih jednim i jedinim zakonom. To svakako ne znači ni pokazati, na primjer, althusserovskom metodom kako je evanđelje (la véritable parole) proroka Marxa bilo krivo tumačeno. Ovakva formalna pitanja nisu važna. Međutim, ponovno potvrditi funkcionalno jedinstvo pojavnih oblika moći koji su povezani s Marxovim vlastitim tvrdnjama izgleda mi kao vrijedan pothvat.”³⁶

Politička pitanja

Tri ključna pitanja postavljaju *Rascjepi u mreži moći*. Prvo se tiče Foucaultovih neobičnih tvrdnji da svoju teoriju moći izvodi, barem djelomično, iz drugog toma *Kapitala*. Drugo pitanje tiče se “problema stanovništva” kao koncepta koji Foucaultovim disparatnim historijskim studijama daje tematsko jedinstvo, unatoč njegovim suprotnim tvrdnjama. Problem stanovništva vraća nas na pitanje prijelaza iz feudalizma u kapitalizam i pitanja bilo kojeg neizvjesnog suvremenog izlaza iz kapitalizma. Treće pitanje tiče se njegova odgovora na pitanja koja na samom kraju predavanja postavlja slušateljica, koja nas vraćaju na teme Foucaultove povijesne konjunktura i problema njezine recepcije.

1. **PITANJE KAPITALA.** Marxova teorija proširene reprodukcije kapitala važna je jer nastoji opisati jedinstvo disparatnih socijalnih procesa. Iako tržišno društvo ima anarhična svojstva, postoji jedinstvo društvenih oblika proizvodnje. Marx je izbjegao slijepe ulice (deadlocks) klasične političke ekonomije konceptom radne snage. Rad, kao takav, ne cirkulira na

Sigmund Freud

tržištu. Potencijal za rad: radna snaga, *la force de travail*, *Arbeitskraft* – jest ono što cirkulira. Rad kao snaga, kao potencijal, kao moć razmjenjiv je prema apstraktnoj jednakosti bez obzira na njegove pojedinačne upotrebe, jer tržište uspostavlja konkretni minimalni standard za njegovu vrijednost: rad neophodan za reprodukciju rada kao ljudskog života. Dakle, “živi rad”.

Iako je važno održati distinkciju između to dvoje, Foucault razvija “moć” kao kategoriju mišljenja, na način analogan Marxovu razvijanju kategorije “kapitala” u teoriji proširene reprodukcije. “Kapital” se investira u sredstva za proizvodnju, infrastrukturu i izgradnju okoliša baš kao što se “kapital” investira u živi rad. Bez kruženja ili udjela, “kapital” ne može ostvariti vrijednost kristaliziranu u robama. Ovaj dvostruki pokret razlikuje kapitalizam od običnog ubiranja rente; on povijesno i kategorički razlikuje “relativni” od “apsolutnog” ubiranja viška vrijednosti. To je izvor periodičnih, vrlo vjerovatno neizbježnih tendencija kapitala krizi.

Za Foucaulta, “moć” je jedinstvo ujedno i moći i otpora. “Moć” održava i jamči život ljudskom stanovništvu upravo na način da se investira u organizaciju tvornice, plan zatvora ili organizaciju gradskih ulica poput rešetke. Proizvodna organizacija ljudskih tijela i stanovništva tehnologija je, tvrdi, jednako važna za način proizvodnje kao strojevi čije glatko djelovanje omogućuje. Dao je terminu “moć” političko značenje izvan boravišta proizvodnje, kao alternativu reprezentacijskim teorijama političke moći, no smješta porijeklo ove “moći” u mjesto proizvodnje i stanovite ranomoderne vojne inovacije. Prema tome, podjele koje postavlja moć kakvu opisuje Foucault nisu svedive na klasne. U predavanjima od 1978. on tvrdi da politička tehnologija sigurnosti razlikuje “bitne” i “nebitne” slojeve stanovništva kako bi odredila prihvatljivu razinu rizika. To znači da fiziokratske reforme održavanja nestašice žitarica nisu bile pokušaji eliminacije gladi. Bile su pokušaji da se iskoriste tržišni mehanizmi kako bi se oskudica distribuirala u izolirane džepove stanovništva, pokušaji zaštite od masovne gladi i oskudice koje su prijetile političkom nestabilnošću. Političke transformacije koje on izdvaja – koje se odnose na sanaciju, stanovanje, epidemije bolesti, osiguranje, masovnu imigraciju, socijalnu skrb i tako dalje – javljaju se prilično kasno u 19. stoljeću, kao rezul-

37 Foucault, *Security*, 101-103.

38 Foucault, *Security*, 79.

39 Foucault, *Birth of Biopolitics*, 146-150. Foucault raspravlja o neoliberalizmu, “društvenoj kritici poduzeća čiji su političku, kulturnu i ekonomsku povijest pokušali napisati Weber, Somabart i Schumpeter.” On navodi ohrabriranje posjedovanja vlastitog doma, male farme, vlastoručne proizvodnje i sitnog obrta, kao i etos zajednice: društvo orijentirano “prema mnogostrukosti i diferencijaciji poduzeća”.

tat političkih reformi i zahtjeva koji su počeli tek u Marxovo doba.

2. PITANJE STANOVNIŠTVA. Sposobnost genealogije da supostavi (juktapozicionira) radikalno različite konjunktore omogućuje mišljenje o prijelazu iz feudalizma u kapitalizam, koje rasvjetljuje sadašnji trenutak na način na koji druge povijesti ne mogu. Teoretiziranje problema stanovništva nagnalo je Foucaulta da revidira svoje ranije tvrdnje o moći; koncept “sigurnosti” predstavlja povratak na političku ekonomiju i pažljiviju periodizaciju “discipline” kao inherentne prijelazu na kapitalistički način proizvodnje, nakon kojeg je disciplina u službi više liberalnog umijeća vladanja. Foucault locira epistemski i politički prijelom modernosti u mišljenje fiziokrata i njihovu povijesnu ulogu u francuskoj apsolutističkoj državi. U pokušaju da misli radikalno nesumjerljivo, Foucault postavlja sljedeći problem: unutar uvelike nazadne i gusto nastanjene regije Europe, u kojoj je skup klasnih odnosa svojstven francuskoj apsolutističkoj državi unaprijed zapriječio potpuni prijelaz u kapitalizam sve do 19. stoljeća, u pravom smislu moderna politička ekonomska teorija agrikulturne produktivnosti javlja se u 18. stoljeću zbog niza demografskih kriza koje su izravno prijetile monarhijskoj moći i stvorile iznimno polarizirano političko polje. Međutim, novo umijeće vladanja ostalo je zarobljeno u formama administrativne monarhije³⁷. Stanovništvo, prema Foucaultu, pruža ujedinjujuće – ako ne potpuno ujedinjeno – polje prakse za prijelaz od analize bogatstva k političkoj ekonomiji, od prirodne povijesti do biologije, od opće gramatike do filologije.³⁸

Moja je pretpostavka da Foucault ovu novu organizaciju moći zove “sigurnost” jer je povijesno smješten u trenutak u kojem raste poslijeratna potražnja za stambenim kreditima u Sjedinjenim Američkim Državama, koja zahtijeva strukturirano financiranje hipoteka (mortgage pool) u sedamdesetima: sekuritizaciju duga. Takav razvoj omogućio je da se Foucault odvaži na hipotezu da utopijski program neoliberalizma nije “supertržišno društvo, nego društvo poduzeća”. Dakle, on je novu fazu kapitalističkog razvoja zamislio, najavljujući naše vlastito kasnokapitalističko doba, u terminima transformacije upravljanja političke opasnosti i tržišnih rizika.³⁹

U zadnjoj Foucaultovoj analizi neoliberalizam nije ponovna aktivacija prakse *laissez-faire*, jer država mora "intervenirati u društvo kako bi kompetitivni mehanizmi mogli igrati regulativnu ulogu u svakom trenutku i svakoj točki društva i intervenirajući na ovaj način, njezin će cilj postati moguć... opća regulacija društva tržištem".⁴⁰

Ipak, na što nam to u vezi s rođenjem neoliberalizma ukazuje Foucault što prevladavajući prikazi krize sedamdesetih u terminima financijalizacije, deindustrijalizacije i konsolidacije klasne moći propuštaju iznijeti na vidjelo? Foucault nedvosmisleno tvrdi: "Neoliberalizam nije Adam Smith, neoliberalizam nije tržišno društvo, neoliberalizam nije gulag kapitalizma."⁴¹ Marksističku su tradiciju rasprava o "robnom fetišizmu" iz prve knjige prvog toma *Kapitala* i zloglasna "tendencija pada profine stope" iz trećeg toma spriječile da shvate značaj ovog novog oblika upravljačke moći. U analizi frankfurtske škole koju možemo upotrijebiti da kritiziramo suvremene teoretičare strašne "biomoći" danas, Foucault tvrdi da je utjecaj Maxa Webera izmjestio Marxovu problematiku kontradiktorne logike kapitala u Njemačkoj iz 20. stoljeća. Problem "iracionalne racionalnosti kapitalističkog društva" – po uzoru na nacizam, politički egzil i razaranje koje je pokrenuo Drugi svjetski rat – motivirao bi marksiste frankfurtske škole i ordoliberalne feiburške škole da kritiziraju iracionalne ekscese kapitalizma prije negoli da analiziraju njegov napredujući marš kroz unutarnje kontradikcije i krize. Foucault zaključuje da je za obje škole nacizam predstavljao "epistemološki i politički 'put u Damask'... neprijateljsko polje koje su trebale definirati i prijeći kako bi dosegle svoj cilj". Kao politički ishod, "povijest je htjela da su se 1968. zadnji učenici frankfurtske škole sukobili s policijom vlade inspirirane feiburškom školom, dakle našli su se na suprotstavljenim stranama barikada."⁴² Neoliberalizam i njegovi zagovornici iskrsnuli su, izgleda, s barikada i okupacija u Berkeleyju, Parizu ili Frankfurtu kao pobjednici ovog povijesnog sukoba snaga.

Prema Foucaultovom gledištu, stvarno postojeći socijalizam predstavljao je hipertrofiranu racionalizaciju postojećih umijeća vladanja. Predložio je jake ekonomske i povijesne paradigme, no nije uspio osigurati "razboritu i izračunljivu mjeru dosega, načina i ciljeva upravljačkog djelovanja. "U nedostatku vlastitog umijeća upravljanja, tvrdi Foucault, socijalizam je bio prisiljen

40 Foucault, *Birth of Biopolitics*, 145.

41 Foucault, *Birth of Biopolitics*, 131.

42 Foucault, *Birth of Biopolitics*, 105-106.

43 Foucault, *Birth of Biopolitics*, 92-93.

44 "Zanimljivo je da sa svakim velikim revolucionarnim pokretom pitanje "slobodne ljubavi" izade u prvi plan. S jednom vrstom ljudi kao revolucionarni napredak, kao oslobađanje od starih i tradicionalnih lanaca koji više nisu nužni; s drugima kao dobrodošla doktrina koja udobno pokriva sve vrste slobodnih, besplatnih i lakih praksi između muškarca i žene. Ova druga vrsta, filistri, čini se da prevladava budući da je "blud" uvijek asociirao na jedenje "stvari žrtvovanih idolima", što je židovima i kršćanima uvijek bilo zabranjeno, no što je bilo opasno ili barem neugodno odbiti. Ovo pokazuje da su 'slobodni ljubavnici' kakve spominjemo ovdje općenito skloniji biti svačiji prijatelji ili bilo što drugo, a nikako nisu spremni na žrtvu." Engels, "The Book of Revelation" (1883). Vidi: Tristram Hunt, *Marx's General: The Revolutionary Life of Friedrich Engels*, (New York: Metropolitan, 2009), 340.

45 Foucault, "Non aux compromis" u *Dits et écrits II*, 1155-1156.

Adam Smith

u svojim povijesnim borbama povezati se s liberalizmom kao s "korektivom i palijativom unutarnjih opasnosti" s jedne strane ili s velikim administrativnim aparatom policijske države kao u Sovjetskom Savezu s druge strane."⁴³

3. PITANJE HISTERIČNOG DISKURSA. Foucault je odbio histerični diskurs. Rekao je da je pojednostavljajući, da ga koriste reakcionari, demagozi i rasisti, da zaklanja važna povijesna pitanja. Suprotstavljajući se karikaturi svojeg mišljenja, Foucault je morao pribjeći Marxu. Taj moment u "Rascjepima u mreži moći" utjelovljuje Foucaultovu intelektualnu putanju nakon krize iz 1976. Povratak Marxu bio je daleko važniji za vrijeme reakcionarnog perioda nego za vrijeme revolucionarnog prevrata.

Poput Engelsa krajem 19. stoljeća, Foucault je zadnje godine proveo kontemplirajući o ranim kršćanskim pokretima i njihovim praksama slobodne ljubavi.⁴⁴ Foucaultov odgovor na priču o zatvaranju kupališta u New Yorku, San Franciscu i Montrealu bio je principijelan stav prije nego histerija koja je bila svojstvena odgovorima srednje struje *gay* pokreta. U intervjuu u *Gai pied* iz 1982, Foucaultu nije bila potrebna teorija "heteronormativnosti" kako bi se suprotstavio zatvaranju *gay* kupališta. Bila je to jednostavno stvar suprotstavljanja proširenju policijske moći po načelu:

"Nužno je biti nepopustljiv, ne možemo napraviti kompromis između tolerancije i netolerancije, ne smijemo biti nigdje drugdje nego na strani tolerancije. To nije stvar potrage za ravnotežom između progonitelja i progonjenog. Ne možemo si postaviti za cilj da pobjeđujemo milimetar po milimetar. Po pitanju odnosa između policije (nadzora) i seksualnog zadovoljstva, nužno je ići do kraja i zauzeti principijelnu poziciju."⁴⁵

Socijalističko umijeće vladanja

Foucault prikladno smatra da je "utopijski san" neoliberalizma "društvo poduzeća", društvo koje ljudski život i njegove rizike smatra dotokom prihoda. Ono ohrabruje vlasništvo i jamči minimalnu mrežu socijalne sigurno-

sti, sve ne bi li spriječilo obrazovanje klase u otvorenoj pobuni protiv svojih tehnokratskih gospodara. Gdje ovakvi blagi manevri ne djeluju, upotrebljava se policijska snaga. Foucault identificira ideološku osnovu ovog političkog ekonomskog sistema kao “kulturu opasnosti”, mračni glamur u kojem rizici sistema pružaju priliku za moralizatorski diskurs. O tomu je riječ u dvadesetčetverosatnom ciklusu vijesti i “superzvijezdama” Andyja Warhola. Sad promatramo kako se utopijski san razbija o vlastite uvjete mogućnosti: poraz klasne borbe u 1970-ima i deindustrijalizacija Zapada stvorile su problem stanovništva inherentan naprednim kapitalističkim državama, analogan problemu viška ljudstva u zemljama u razvoju.⁴⁶ To je politički horizont pokreta Occupy, a njegova deklarirana solidarnost s događajima u Tunisu i Egiptu nije tek bahati umišljaj. Ljevica je još jednom uhvaćena u taktički stisak, prisiljena braniti najskromnije mreže socijalne zaštite – javna sveučilišta, socijalnu skrb, mirovine itd. – protiv neoliberalne šok terapije.

46 Vidi Mike Davis, *Planet of Slums* (New York: Verso, 2007).

47 Foucault, *Birth of Biopolitics*, 94.

Vraćajući se na Marxovu problematiku stanovništva kao na središnje proturječje kapitala, Foucault nudi uvide u naš vlastiti politički trenutak. Što se događa s moći kad ljudski život postane suvišan za način proizvodnje? Lekcije koje Foucault izvodi iz iskustva 1970-ih ukazuju da će takva pitanja biti odlučena borbom, no treba nam više od borbe kako bismo osporili neoliberalizam. Treba nam umijeće vladanja. Zaključak navedenog predavanja iz 1979. izazov je historijskoj materijalističkoj tradiciji: “Važnost teksta u socijalizmu razmjerna je lakuni koju čini nedostatak socijalističkog umijeća vladanja.” Foucault potom pita: “Kakav governmentality je moguć kao strogo, intrinzično i autonomno socijalističko governmentality?” Dvojeći da se socijalističko umijeće vladanja može pronaći u povijesti socijalizma ili njegovim tekstovima, Foucault zaključuje: “Moramo ga izumiti.”⁴⁷

S engleskoga prevela Milena Ostojić.